

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БАТЬКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ МАЛОЛІТНІХ ДІТЕЙ

Ключові слова: майно дитини, управління майном дитини, розпорядження майном дитини, неналежне виконання обов'язків, відшкодування шкоди

Key words: child property, property management, child, baby disposal of property, improper performance of duties, damages

Постановка проблеми: Одним з основних майнових обов'язків батьків малолітньої дитини є обов'язок управляти її майном. Відповідно до ст. 177 Сімейного кодексу, батьки зобов'язані дбати про збереження та використання майна дитини в її інтересах. Неналежне виконання батьками своїх обов'язків щодо управління майном дитини є підставою для покладення на них обов'язку відшкодувати завдану їй матеріальну шкоду та повернути доходи, одержані від управління її майном. Однак, законодавство не містить конкретизації «управління майном» та «майно дитини» і відповідно утруднюється визначення неналежного виконання обов'язків з управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління майном дитини зачіпали в своїх дослідженнях такі науковці як В. А. Ватрас, О. В. Воронова, Н. О. Горобець, В. С. Гопанчук, М. М. Дякович, Н. А. Д'ячкова, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, Л. А. Романовська, З. В. Ромовська, С. Є. Морозова, О. О. Первомайський, С. О. Сліпченко, Н. В. Тульчевська, Н. Ю. Христенко та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення особливостей відповідальності батьків за шкоду, заподіяну неналежним виконанням обов'язків щодо управління майном.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання неналежного виконання батьками своїх обов'язків з управління майном, необхідно, насамперед, визначитися з самим терміном «управління» в даному випадку. Як зазначається в науковій літературі, відсутність законодавчого вирішення цього питання, призводить до послаблення правових гарантій майнових прав та інтересів дітей та хаотичного вирішення його у практичній діяльності [1, с. 445].

Автор Сімейного кодексу З. Ромовська вбачає в «управлінні майном» комплекс дій, спрямованих на його збереження, забезпечення можливості користування ним самим власником або іншою особою, а в окремих випадках — можливості одержання доходу. Так, якщо батьки уклали договір на проведення поточного ремонту будинку, який належить дитині, або договір оренди чи договір страхування, вони вчинили дії щодо його управління. Навіть

у разі продажу будинку, яким ніхто не користується, можна дійти висновку, що батьки також вчинили дію по управлінню майном, оскільки цим зберегли його від можливого знищення. [2, с. 270] Інший науковець, І. Жилінкова в зазначала, що управління майном включає два основних види дій батьків:

а) вчинення правочинів щодо майна дитини, у тому числі правочинів щодо розпорядження майном;

б) вчинення дій щодо догляду за майном дитини (ремонткування, зберігання, догляд тощо) [3, с. 193].

Вона зауважила також доцільність розмежування між термінами «управління майном», що міститься в Сімейному кодексі і «розпорядження майном», що міститься в Цивільному кодексі і зробила висновок, що перше поняття є більш широким за змістом. Термін «управління майном дитини» є зручним, оскільки він охоплює різні дії батьків щодо майна дитини. У теоретичному плані не викликає жодних сумнівів, що термін «управління майном дитини» охоплює і дії батьків, спрямовані на розпорядження майном, яке належить дитині на праві власності. Можна погодитися, що більш конкретним було б закріплення однозначного в цивілістиці терміна «розпорядження майном дитини». Однак, тут, по-перше, спрацювала певна традиція мислення, яка склалася саме в сімейному праві. По-друге, необхідність визначення широкого кола дій батьків щодо майна дитини, яке не вичерпується лише розпорядженням майном неповнолітнього. Поняття «розпорядження майном» у цивільному праві трактується достатньо вузько. Воно не охоплює усіх правочинів щодо майна, а тільки ті, які спричиняють зміну права власності. Тому не буде, наприклад, розпорядженням майном вчинення договору оренди, бо цей договір не означає переходу права власності до іншої особи. У зв'язку з цим закріплення в СК України терміна «розпорядження батьками майном дитини» було б вкрай невдалим, оскільки звужувало б коло дій, які батьки мають право вчиняти в реальному житті [4]. Спроба законодавчого закріплення терміну, була зроблена на основі визначення, яке сформулювала Л. Романовська. На її думку, управління майном дитини — це вчинення правових дій, спрямованих на ефективну реалізацію здійснення права дитини на майно [5, с. 4]. Це визначення знайшло своє відображення у ст. 1 Проекту Закону України «Про управління майном дитини» [6].

Як пояснює Л. Романовська, «ефективна реалізація права дитини на майно» означає вчинення таких дій суб'єктом управління майном дитини на свій розсуд або з дозволу органу опіки та піклування, які б могла вчиняти сама дитина за наявності повної цивільно-правової дієздатності, спрямованих на здійснення права володіння, права користування та права. Однією з ознак управління майном дитини є наявність «особистої вигоди дитини», тобто того, що суб'єкт управління майном дитини намагається здобути із корисних властивостей майна, до чого прагне, вчиняючи відповідні дії, а також доведено, що ця ознака є показником результативності управління. [5, с. 4].

Б. Левківський в свою чергу вважає, що управління майном дитини — це дії уповноваженої законом особи, направлені на здійснення дозволених законом

правомочностей власника щодо переданого в його володіння, користування, розпорядження майна в інтересах дитини [7, с. 145].

На наш погляд, найбільш повним буде таке визначення: управління батьками майном дитини — це дії батьків, що включають в себе:

- утримання майна;
- догляд за майном для підтримання його у належному стані;
- збереження майна;
- отримання доходу від майна і використання його для задоволення потреб дитини;
- розпорядження майном в інтересах дитини;
- охорона і захист майнових прав дитини.

Розглядаючи питання неналежного управління майном дитини, слід окремо зупинитися на тому, яке саме майно належить до «майна дитини». Як зазначає М. Дякович, діти нарівні з іншими суб'єктами можуть бути суб'єктами речових прав: права власності, постійного користування житловим приміщенням або спадкування земельної ділянки, сервітуту. Крім того, діти мають права вимоги, які випливають з зобов'язальних правовідносин, а також можуть бути власниками виключних прав [8, с. 72]. Щодо об'єктів власності дитини, то на думку науковця, дитина має право власності на доходи, одержані від використання її майна, на майно, яке отримала в дарунок або у спадщину, а також на будь-яке інше майно, придбане за її кошти [8 с. 73].

Згідно ч. 2 ст. 173 Сімейного кодексу, при вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власністю батьків, якщо інше не встановлено судом. Як слушно зауважує Л. Красицька, під час здійснення майнових прав батьків і дітей враховується принцип роздільності майна батьків і дітей та презумпція належності майна на праві власності батькам, якщо інше не встановлено судом [9, с. 16].

В той же час, ст. 174 Сімейного кодексу, визначає перелік майна, яке є суто власністю дитини: це майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини, а ст. 175 Сімейного кодексу встановлює спільну сумісну власність, до якої належить майно набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів.

Аналіз відповідних положень Сімейного кодексу, Цивільного кодексу та інших нормативно-правових актів, дозволяє віднести до майна, що є власністю дитини:

- Майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо)
- Майно, набуте дитиною за договором дарування або в порядку спадкування.
- Аліменти, у разі смерті того з батьків, з ким проживала дитина.
- Заробітна плата, стипендія, інші доходи. На відміну від правового

режиму майна подружжя, законодавець не відносить до спільної сумісної власності доходи членів сім'ї. Однак, згідно ч. 5 ст. 32 ЦК, за наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

- Премії, нагороди, гонорари, в тому числі за результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, а також вираші.

- Страхові суми, одержані за особистим страхуванням дитини, а також як відшкодування шкоди, завданої їй каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я та відшкодування завданої дитині моральної шкоди.

- Майно, придбане за особисті кошти дитини.

- Кошти, одержані як відшкодування шкоди за втрату, пошкодження речі, що належала дитині особисто.

- Дохід від використання майна, що належить дитині особисто.

Окремо слід розглянути питання щодо майнових прав дитини. Варто погодитись з позицією Л. Романовської, що майнові права як предмет управління повинні розглядатися умовно. У реальній дійсності предметом управління є не право у власному розумінні, а документи, що засвідчують його існування та дають право дитині на одержання майна. Наприклад, право дитини на майно засвідчується свідоцтвом про спадщину чи письмовим цивільно-правовим договором тощо. Отже, документи, що засвідчують право дитини на майно, є об'єктивно вираженою формою майнових прав. Основною їх ознакою є те, що вони конкретизують суб'єкта права, тобто вказують на дитину та її право щодо відповідного майна. Тому, якщо ми розглядаємо майнові права, то їх розуміємо як права суб'єкта щодо певного майна. Утім, майнові права не можуть визнаватися предметом управління, як і майнові обов'язки. Отже, предметом управління є тільки річ, з якою пов'язані відповідні майнові права та майнові обов'язки [10, с. 129].

Згідно ч. 8 ст. 177 Сімейного кодексу, після припинення управління батьки зобов'язані повернути майно, яким вони управляли, а також доходи від нього, а відповідно до ч. 9 цієї ж статті, неналежне виконання батьками своїх обов'язків по управлінню майном є підставою для покладення на них відповідальності. У зв'язку з цим виникає питання щодо критеріїв належності виконання відповідних обов'язків.

3. Ромовська притримується позиції, що усі ризики, пов'язані з майном, в тому числі ризик випадкового знищення, несе дитина як власник. Негативний наслідок у вигляді відшкодування дитині завданої матеріальної шкоди може бути покладений на батьків лише у разі їхньої винуватої протиправної поведінки [2, с. 271].

На думку І. Жилінкової, відповідальність батьків за шкоду, заподіяну майну дитини в процесі його управління, має своєрідну природу. Залежно від джерела її виникнення відповідальність в цивільному праві поділяється на договірну та недоговірну (деліктну). Загалом, обов'язок по відшкодуванню

шкоди виникає з делікту (правопорушення). Для деліктних правовідносин характерним є те, що до правопорушення сторони не пов'язані між собою правами та обов'язками. У випадку ж вчинення неправомірних дій батьками йдеться про невиконання (неналежне виконання) обов'язку, що вже існує. Іншими словами, саме невиконання обов'язку, а не правопорушення, є підставою виникнення відповідальності батьків. Таким чином зобов'язання по відшкодуванню шкоди батьками не може розглядатися як таке, що виникає з делікту, тобто як позадоговірне зобов'язання. Однак таке зобов'язання не може бути віднесено і до числа зобов'язань договірної типу, оскільки договору про управління майном між дитиною та її батьками не існує. Відсутній такий договір і між батьками та органом опіки і піклування. [3, с. 199-200]

В контексті належності виконання батьками обов'язку з управління, слухним є зауваження, що не завжди право на майно може бути підтверджене документами та з'ясоване щодо його наявності. Право щодо такого майна дитини, як будинок, квартира, земельна ділянка, машина, засвідчується документами. Проте на такі речі, як комп'ютерна та побутова техніка, музичні інструменти, коштовності тощо, документи відсутні, за винятком свідоцтва про спадщину, чи документів про перехід права на таке майно при даруванні, купівлі-продажу та інші, де може бути наданий перелік відповідного майна і визначений суб'єкт права на це майно. Окрім цього, протягом дитячого віку в процесі управління вчиняються різні юридичні дії щодо майна дитини, у тому числі купівлі-продажу, міни, оренди та інші. Як внаслідок таких юридичних дій змінювався склад майна дитини, вивчити неможливо. У зв'язку з цим так само зробити висновок щодо належного виконання обов'язків з управління майном дитини та відсутності правових наслідків, передбачених ч. 9 ст. 177 СК України [10, с. 129-130].

Ще одним проблемним питанням є відсутність в законодавстві чіткої регламентації щодо розподілу доходів від управління майном дитини. Так, згідно ч. 1 ст. 178 Сімейного кодексу, дохід, одержаний від використання майна малолітньої дитини, батьки мають право використовувати на виховання та утримання інших дітей та на невідкладні потреби сім'ї. Однак, як зауважує Б. Левківський, вищезгадані норми ч. ч. 8,9 ст. 177 Сімейного кодексу створюють можливості для притягнення до відповідальності навіть тих батьків, які добросовісно виконували обов'язок з управління майном дитини, однак використовували дохід від майна на потреби інших дітей та/або сім'ї. На думку науковця, доцільно було б закріпити у ст. 178 Сімейного кодексу норми, за якими дохід від використання майна дитини батьки зобов'язані направляти на потреби цієї дитини, утримання та збереження її майна. Частина доходу, яка не використовується а потреби дитини, утримання та збереження її майна, може бути справедливо розподілена батьками на виховання і утримання інших дітей та потреби сім'ї [7, с. 145-146].

Вважаємо, що врахування інтересів та забезпечення потреб дитини є основним критерієм належності управління майном. При цьому, в інтересах дитини може бути як збереження майна у належному стані (наприклад, успадкованої від діда, баби квартири), так і продаж майна для задоволення її

пріоритетних потреб, якщо інакше задовольнити потреби немає можливості (наприклад, кошти на лікування та реабілітацію).

Розглядаючи питання відповідальності, варто звернути увагу, що у ч. 9 ст. 177 Сімейного кодексу йдеться лише про відшкодування матеріальної шкоди. Однак, в науковій літературі, висловлюється позиція, що шкода, заподіяна дитині управлінням її майном, може бути як матеріальною, так і моральною. Законодавством не передбачено право дитини на отримання моральної шкоди. Моральна шкода може бути наслідком моральних і фізичних страждань, завданих дитині порушенням її права на майно. Тому доцільно право дитини на відшкодування моральної шкоди закріпити у Цивільному кодексі [5, с. 11].

Також законодавець покладає на недобросовісних батьків обов'язок повернути доходи, одержані від управління майном дитини. Тобто, очевидно, йдеться про доходи, які батьки фактично одержали, але витратили не за призначенням. У зв'язку з цим виникає питання: чи має право дитина на упущену вигоду, тобто доходи, які вона могла б отримати при належному виконанні батьками своїх обов'язків, але не отримала через їх недбалість? Доцільно було б ч.9 ст. 177 Сімейного кодексу конструкцією « доходи, які були одержані або могли бути одержані».

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, варто погодитися з І. Жилінковою, що відповідальність батьків, передбачена ст.177 Сімейного кодексу відповідальність батьків, є важливою гарантією захисту прав дитини від зловживань з їх боку. На жаль, вона встановлює лише загальне правило і не деталізує необхідною мірою інші питання. [3, с. 200] Необхідною є законодавча деталізація понять «управління майном дитини», « майно дитини», «неналежне виконання обов'язків з управління майном дитини», а також заходів відповідальності за неналежне управління.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / За заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. — 1248 с.
2. **Ромовська З. В.** Сімейний кодекс України [Текст] : наук.-практ. коментар: зі зм. та доп. станом на 1 вересня 2008р. / З. В. Ромовська. — К. : «Правова єдність», 2009. — 432 с.
3. Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права : монография / В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова, Р. М. Замуравкина, В. А. Кройтор; ред.: И. В. Спасибо-Фатеева. — Х. : Право, 2013. — 234 с.
4. **Жилінкова І.** Науково-правовий висновок щодо щодо співвідношення понять «Управління майном дитини» за СК України та «розпорядження майном» за ЦК України / І. Жилінкова // Мала енциклопедія нотаріуса. — 2007. — № 6 (36). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-b0-d1-83-d0-ba-d0-be-d0-b2-d0-be-d0-bf-d1-80-d0-b0-d0-b2-d0-be-d0-b2-d0-b8-d0-b9-d0-b2-d0-b8-d1-81-d0-bd-d0-be-d0-b2-d0-be-d0-ba-d1-89-d0-be-d0-b4-d0-be-d1-81-d0-bf-d1-96-d0-b2-d0-b2/>

5. **Романовська Л. А.** «Управління майном дитини за цивільним та сімейним законодавством України»: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. — Київ, 2016. — 20 с.
6. Про управління майном дитини : проект закону України від 10 березня 2015 р. № 2354 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54346
7. **Левковський Б. К.** Защита прав ребёнка в отношениях по управлению имуществом / Б. К. Левковский // Международный научно- практический правовой журнал «Закон и Жизнь». — 2013. — № 10/3 (262). — с. 143-146
8. **Дякович М. М.** Особливості охорони й захисту нотаріусом майнових прав та інтересів батьків і дітей / М. М. Дякович // Право і суспільство. — 2015. — № 3 (3). — С. 71-76.
9. **Красицька Л. В.** Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія / Л. В. Красицька. — Київ : Ліра-К, 2014. — 626 с.
10. **Романовська Л. А.** Поняття «майно» дитини як предмета управління за цивільним законодавством / Л. А. Романовська // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2013. — № 1. — С. 124-131.

Анотація

Стаття присвячена проблемним питанням відповідальності батьків за неналежне виконання обов'язків з управління майном малолітньої дитини. Зокрема, дається визначення поняття «управління майном», критерії належності виконання обов'язків з управління майном, окреслюється коло майна, яке слід вважати власністю дитини.

Annotation

The article is devoted problematic parental responsibility for the improper performance of duties of property management minor child. In particular, given the definition of «property management» criteria of the duties of property management, outlines a range of assets which should be considered the property of the child.